PETER MEGYEŠI

The Psychoanalysis of Fire in the Anthropocene Era Notes on the Work of András Cséfalvay

PETER MEGYEŠI

Psychoanalýza ohňa v epoche antropocénu
Poznámky k tvorbe Andrása Cséfalvaya

András Cséfalvay: A Marriage of Flame and Flame
Kurátorka: Edith Lázár
Synagóga – Centrum súčasného umenia,
Galéria Jána Koniarka, Trnava
4. 6. – 15. 11. 2026

Pohľad do výstavy Andrása Cséfalvaya: A Marriage of Flame and Flame. V popredí: Calculative Gaze, Cosmia, socha, umelý kameň; V pozadí: Flight, Microraptor, živica, tabuľa, včelí vosk, S.K.Y, kolorovaná živica; Black Sun, socha, hmota – antihmota, 3D tlač

Annotation
At the Ján Koniarek Gallery in the Trnava Synagogue, András Cséfalvay presents an exhibition, exceptionally demanding in terms of production and technical execution, bearing the poetic title A Marriage of Flame and Flame. In the accompanying text, curator Edith Lázár frames the exhibition's concept primarily around the Pyrocene – the epoch of fire. Drawing on the work of Stephen J. Pyne, she notes that fire shapes our civilization not only technologically, but also in terms of the enduring imagination of the world. Cséfalvay's work can be viewed as a search for and formulation of alternative responses to the contemporary collective failure of imagination regarding our future—a future largely shaped by anxiety and a prevailing apocalyptic tone. He employs works of art as instruments through which he relates to the world and makes visible something previously overlooked, unnoticed, or forgotten.
I consider the central motif of the author's endeavour to be the exploration of possibilities for a meaningful and adequate narrative of the world within the radically new conditions of the conscious Anthropocene—encompassing the phenomena of posthumanism, the critique of modernity, and the discovery of human relationships with non-human actors. The way the artist employs images of fire creates a remarkable parallel with Gaston Bachelard's Psychoanalysis of Fire, published in 1938. In the exhibition, the artist creates ambivalent images of emergence and dissolution, life and death, home and ash, and the ideas of progress and the risk of catastrophe. He combines bleak prospects for the future with a ray of hope, while the exhibition's concept reveals one of Bachelard's key concepts—the principle of the Empedocles complex. He integrates the dual instincts of self-assertion and life, and self-renunciation and death. It is associated with the perception of death as a grandiose transition into another, higher cosmic state, expressing a deep human longing for a qualitative transformation of existence and the search for transcendent light through a final, fiery return to the primordial elements**.**

Doc. Mgr. Peter Megyeši, PhD. (*1985) studied history and theory of arts at the Faculty of Philosophy and Arts at the Trnava University in Trnava (2011). He completed his doctoral studies at the Department of History and Theory of Arts at the Trnava University in Trnava with a dissertation thesis devoted to the semantic layers of the medieval iconography of St. Christopher (2014). From 2014 to 2021, he worked as an assistant professor at the Department of Theory and History of Arts at the Faculty of Arts at the Technical University in Košice. He currently works at the Department of History and Theory of Arts at the Faculty of Arts at the Trnava University in Trnava and as a researcher at the Centre of Art Sciences at the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. He is engaged in research on the medieval and early modern age arts, iconography, iconology, emblematics, but also in the reflection on contemporary arts and interpretation issues.
peter.megy@gmail.com

András Cséfalvay: Flight, Microraptor, živica, tabuľa, včelí vosk

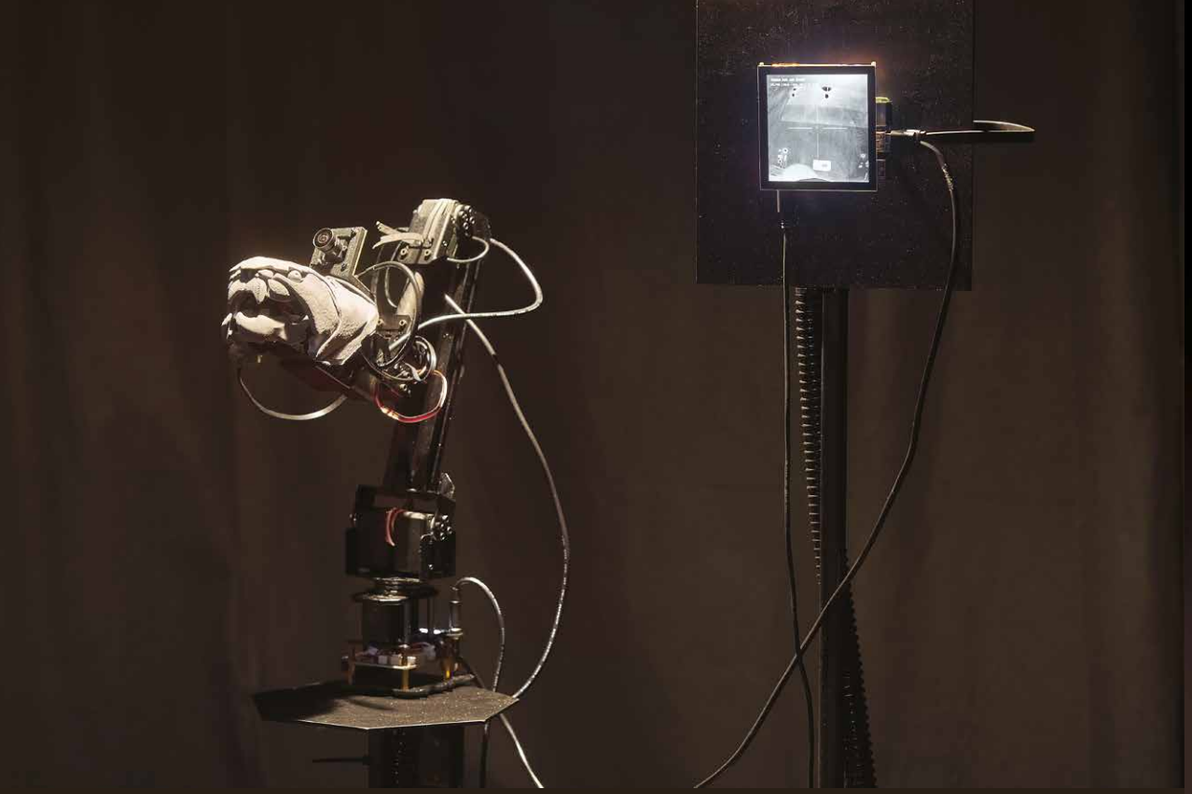

András Cséfalvay: Face of Death, robotické rameno,
3D tlač, face tracking. Foto: Adam Šakový

Pod poetickým názvom *A Marriage of Flame and Flame*, evokujúcim alchymistickú operáciu, predstavuje András Cséfalvay v trnavskej Synagóge Galérie Jána Koniarka produkčne a technicky mimoriadne náročnú výstavu. Pôsobivý je už prvý kontakt pri nahliadnutí do temných a longitudinálne gradovaných priestorov rytmicky členených ťažkou čiernou drapériou. Kontrastný svetelný režim s inštaláciou teatrálne bodovo osvetlených jedenástich objektov pôsobiacich ako relikviáre, oltáre či muzeálne exponáty sugeruje sakrálny charakter alebo muzeálnu expozíciu. Návštevník oboznámený s Cséfalvayovou tvorbou a jej veľkorysými a precíznymi formami prezentácie tak už v momente vstupu očakáva do detailov premyslenú a vizuálne príťažlivú expozíciu, koncipovanú ako priestor hľadania nečakaných súvislostí, zvýšenej citlivosti voči neantropocentrickým perspektívam, nelineárnym temporalitám a nejednoznačným vzťahom medzi realitou a fikciou. Autor dlhodobo rozvíja špekulatívne interpretácie a objavne prepája vedecký diskurz s mýtopoetickými výkladmi sveta, pričom zmierňuje duality pojmov osvietenstva a moderny.[1]

1 András Cséfalvay: *Bod zlomu: Moonlight Lady*. In: *Artalk.info* (18. 12. 2020). Dostupné online: https://artalk.info/news/bod-zlomu-moonlight-lady.

András Cséfalvay: S.K.Y – Knowledge,
kolorovaná živica, detail

András Cséfalvay:
Religious Collapse, video

Kurátorka Edith Lázár v sprievodnom texte rámcuje výstavný koncept najmä pyrocénom, epochou ohňa. S odvolaním sa na prácu Stephena J. Pyneho konštatuje, že oheň formuje našu civilizáciu nielen technologicky, ale aj z hľadiska pretrvávajúcej imaginácie sveta, napríklad v podobe mýtu o Prometeovi. Lázár výstavu uvádza historickým exkurzom: *„V 19. storočí bol prísľub pokroku, spojený s obdobím rozvoja vied a technológií, sprevádzaný objavmi fosílií záhadných gigantických zvierat, ktoré sa však už na Zemi nevyskytovali. Objavuje sa tak koncept vymierania: uvedomenie si možnosti, že druhy môžu skutočne definitívne zaniknúť.“*[2]

Hrozbu vyhynutia tematizuje *Entropy Fountain*: umierajúci pterosaurus ležiaci na skale trčiacej z tmavej tekutiny šepotom prorokuje obdobný osud ľudstvu. Dielo v koncentrovanej podobe materializuje viaceré charakteristické princípy tvorby Andrása Cséfalvaya: sprostredkováva atypické formy poznávania, prostredníctvom významovo mnohovrstvového objektu necháva zaznieť hlas neľudských aktérov, kombinuje náboženský a mýtický diskurz s vedeckým, kombinuje rôzne koncepcie časovosti a primerane dávkuje pátos. Inštalácia predstavuje umieranie ako spektákel, ale zároveň smrť interpretuje ako obetu, alchymistickú transmutáciu a premenu energií. Umierajúci okrídlený živočích obklopený čiernou tekutinou vyvoláva spomienky na dokumentačné fotografické zábery vtákov s polepeným perím, tragicky hynúcich v škvrnách z ropných produktov.

2 Kurátorský text Edith Lázárovej je dostupný na webovej stránke Galérie Jána Koniarka: https://www.gjk.sk/storage/app/media/V%C3%BDstavy/Marriage%20of%20flame%20and%20flame/A3%20kuratorsky%20text%20Marriage%20of%20flame%20SK%20press.pdf.

Predmetná ikonografia patrí k masmediálne šíreným obrazom environmentálnych katastrof a utvára imaginácia antropocénu. Spojenie zomierajúceho pravekého jaštera, prorokujúceho záhubu ľudstva, a čiernej tekutiny, sugerujúcej ropu, pripomenie využívanie fosílnych palív, ktoré vznikli z rozložených zvyškov pravekých morských organizmov. Spaľovanie fosílnych palív ako impulz a podmienku akcelerácie procesov civilizácie môžeme v tomto kontexte vnímať ako sekularizovanú formu zápalnej zvieracej obety, ktorá má v náboženských myšlienkových systémoch zabezpečiť vytúžený účinok. Paradoxom je, že obsesia zrýchľovaním, rastom, prekračovaním časopriestorových limitov a biologických determinantov nesmeruje ľudstvo k očakávanému cieľu modernistickej emancipácie, ale k reálnemu riziku katastrofy globálnych rozmerov. Idea ustavičného rastu a akcelerácie sa tak javí ako fetiš, bezhraničná dôvera v technológie má prejavy modloslužby a spupný vzťah k planéte, nevnímanej ako spoločný domov, ale iba ako zásobáreň zdrojov, nadobúda podobu *hybris*, ktorá napokon vyvolá trest pre celú spoločnosť.

Aj úvodné dielo výstavy, videoanimácia *Earth*, tematizuje uvedomenie si časovosti existencie a reflexiu našich ľudských limitov ako terestriálnych bytostí. Predstavuje muža, zrejme starovekého Sumera, ktorý recituje pasáž z *Eposu o Gilgamešovi* a vyzýva k prijatiu smrteľnosti. Započúvanie sa do odkazu slov eposu starého viac ako štyritisíc rokov prekvapujúco smeruje k úvahám Bruna Latoura, filozofa, ktorý je pre premýšľanie a tvorbu Andrása Cséfalvaya dôležitý.[3]

K ďalším dielam tematizujúcim bytostné rozpory našej doby patrí *Rise*, v ktorom sa stretáva koncept ustavičnej ľudskej expanzie, spojený s rizikom prenesenia kolonialistických a extraktívnych princípov aj mimo domovskej planéty, so špekuláciou o ancestrálnej pamäti z obdobia pred životom na súši, ktorá nás núti stúpať nad povrch. Polopriesvitná červená socha okrídleného mikroraptora pripomínajúca serafína je sprevádzaná informáciami o mytologických postavách a dinosauroch a ich tragickom osude pri snahe vzniesť sa nad zem. Astronautická túžba a perspektíva budúcnosti ľudstva ako medziplanetárneho druhu sú v diele problematizované a nahliadané aj z pozícií zdedenej potreby eskapizmu a konceptu nádeje, čo je téma, ktorej sa Cséfalvay v minulosti intenzívne venoval.[4]

Diela Andrása Cséfalvaya v mnohom spĺňajú kritériá charakteristických metobrazov našej doby, ako ich definoval W. J. T. Mitchell v rámci náčrtu projektu Ikonológie 3.0: *„Ikonológia 3.0 je miesto, kde sa momentálne nachádzame, a rovnako ako každý, kto sa snaží prežívať svoju historickú chvíľu s pocitom kritickej jasnosti, aj ja sa ocitám vo víre protikladov. Je to čiastočne preto, lebo verzia 3.0 nenecháva minulosť za sebou nejakým čistým zlomom, ale zhromažďuje všetky fosílie predchádzajúcich čias a oživuje ich vo vzťahu k našim okolnostiam. (…) Nový obraz sveta nepredstavuje náš svet ako súdržný celok, ale zameriava sa na planetárne prostredie ako na hranice nášho obývateľného sveta. Bruno Latour to nazýva princípom ‚Gaia'. Ja by som to spojil so starovekou metaforou Lode bláznov, reinterpretovanou v rámci predstavy o ‚vesmírnej lodi Zem', ktorá nám pripomína, že naša planéta je blúdiaci ostrov v nehostinnej prázdnote, ktorú Blake nazval ‚Morom času a priestoru'. Na našom malom a krehkom ostrove, našej lodi bláznov, stúpa hladina morí a púšte sa rozširujú. Ak nenájdeme cestu za hranice našej bláznivosti ako druh, skončíme ako dinosaury, len ako ďalšia skamenená pamiatka na formu života, ktorá sa nedokázala prispôsobiť.“*[5]

Cséfalvayovu tvorbu môžeme vnímať ako hľadanie a formulovanie alternatívnych odpovedí na súčasné kolektívne zlyhávanie imaginácie v otázkach našej budúcnosti, ktorá je zväčša utváraná úzkosťou z budúcnosti a prevládajúcim apokalyptickým tónom. U Cséfalvaya nenachádzame fascináciu totálnou katastrofou ani paralyzujúci fatalizmus z očakávania nezadržateľne sa blížiaceho definitívneho konca sveta, ktorý je taký častý v rámci takzvaného apokalyptického obratu, významne ovplyvňujúceho súčasné vizuálne umenie a kultúru.

3 Bruno Latour: *Zpátky na zem: Jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu.* Neklid 2020; Lukáš Likavčan: *Akrobat mezi filozofy. Ohlédnutí za Brunem Latourem.* In: *Artalk.info* (2. 11. 2022). Dostupné online: https://artalk.info/news/akrobat-mezi-filozofy-ohlednuti-za-brunem-latourem.

4 Peter Megyeši: *Evolúca, kapitalizmus a nádej.* In: *Artalk.info* (8. 7. 2022). Dostupné online: https://artalk.info/news/evoluci-a-kapitalizmus-a-nadej.

5 W. J. T. Mitchell: *Iconology 3.0. Image Theory in Our Time.* In: *New Theories*, č. 1/2019, s. 26–27.

V autorovej tvorbe sa stretávame s vnímaním a tematizáciou apokalypsy v pôvodnom zmysle (z gréckeho *apokalypsis*), teda ako s odhalením alebo so zverejnením niečoho skrytého. Umelecké diela uplatňuje ako inštrumenty, prostredníctvom ktorých sa vzťahuje k svetu a zviditeľňuje niečo dovtedy prehliadané, nepovšimnuté či zabudnuté. Za ústredný motív autorovho snaženia považujem skúmanie možností, ako zmysluplne a adekvátne rozprávať o svete v radikálne nových podmienkach uvedomovaného antropocénu, s fenoménmi posthumanizmu, kritiky modernity a objavovania vzťahov človeka voči neľudským aktérom.

Príkladom je opera *Odpútaný Prometeus*, kde Cséfalvay necháva na pozadí básne Percyho Byssha Shelleyho a maďarského úložiska jadrového odpadu v Bátaapáti prehovoriť mytologické postavy a dinosaury, ktoré diskutujú o jadrovej energii, zodpovednosti, ekologických výzvach a dilemách a hľadaní rovnováhy medzi poznaním a dominanciou.

Na mnohovýznamovej výstave *A Marriage of Flame and Flame* sa snúbi mýtus o Prometeovi s jadrovou energiou, mágia s matematikou a poetický pohľad na svet s vedeckým nazeraním. Je to sobáš plný prekvapení. Kurátorka výstavy v jej koncepcii zdôrazňuje temporálny pojem pyrocén, vek ohňa, a snahu o sprostredkovanie rôznych druhov poznania, ktoré boli pri orientácii vo svete často odmietané a nepatria do tradície racionality.[6] Dominik Štrbo vo svojom prenikavom výklade ponúkol ako jeden z interpretačných kľúčov k výstave kabalu.[7]

Spôsob, ako pracuje András Cséfalvay s imagináciou ohňa, však podľa môjho názoru vytvára najmä pozoruhodnú paralelu s *Psychoanalýzou ohňa* Gastona Bachelarda, publikovanou v roku 1938. Francúzsky filozof odhaľoval procesy predstavivosti, ktorými myseľ prináša do akejkoľvek danej reality viacnásobnú perspektívu, a dospel k záveru, že o mnohých látkach, ako sú zem, vzduch, voda a oheň, prechovávame podvedomé presvedčenia, ktoré moderná veda síce môže vyvrátiť, ale nedokáže ich vykoreniť z našej imaginácie. Bachelard stopuje konkrétne asociácie súvisiace s obrazmi ohňa, ich sociálny, emocionálny a biologický pôvod a prenikanie do obrazotvornosti ľudstva: *„Oheň a teplo poskytujú spôsoby vysvetlenia v najrôznejších oblastiach, pretože pre nás boli príležitosťou na nezabudnuteľné spomienky, na jednoduché a rozhodujúce osobné zážitky. Oheň je teda privilegovaný jav, ktorý dokáže vysvetliť čokoľvek. Ak všetko, čo sa mení pomaly, možno vysvetliť životom, všetko, čo sa mení rýchlo, možno vysvetliť ohňom. Oheň je mimoriadne živý element. Je intímny a univerzálny. Žije v našom srdci. Žije na oblohe. Vynára sa z hlbín substancie a ponúka sa s teplom lásky. Alebo sa môže vrátiť späť do substancie a schovať sa tam, latentný a zadržiavaný – ako nenávisť a pomsta. Spomedzi všetkých javov je skutočne jediný, ktorému možno tak jednoznačne pripísať protikladné hodnoty dobra a zla. Svieti v raji. Horí v pekle. Je to jemnosť a mučenie. Je to varenie a je to apokalypsa. Je to potešenie pre dobré dieťa, ktoré rozumne sedí pri ohnisku, no trestá to akúkoľvek neposlušnosť, keď sa dieťa chce hrať príliš blízko jeho plameňov. Je to blahobyt a úcta. Je to ochranca a strašné božstvo, dobré aj zlé. Môže si protirečiť; preto je to jeden z princípov univerzálneho vysvetlenia.“*[8]

Práve v takomto absolútnom rozpätí a protirečeniach sa na výstave *Sobáš plameňa s plameňom* utvárajú ambivalentné obrazy vzniku a zániku, života a smrti, domova a popola, idey pokroku a rizika katastrofy. V samotnom závere kurátorského textu Edith Lázár konštatuje: *„Keď sme si už priznali nevyhnutné… keď sa vyhynutie ľudstva javí pravdepodobnejšie než v minulých storočiach, ukazuje sa, že vyhynutie neznamená nevyhnutne len koniec ako taký. Nádej možno nebude pravdepodobnou hybnou silou pod týmto temným slnkom, no predsa je tu – narúša hranice kolabujúceho sveta.“*[9] V týchto slovách spájajúcich temné vyhliadky a svetlo nádeje zaznieva

6 Kurátorský text Edith Lázárovej je dostupný na webovej stránke Galérie Jána Koniarka: https://www.gjk.sk/storage/app/media/V%C3%BDstavy/Marriage%20of%20flame%20and%20flame/A3%20kuratorsky%20text%20Marriage%20of%20flame%20SK%20press.pdf.

7 Dominik Štrbo: *Ex igne ignem alebo technognóza vo svetle súčasných zlyhaní* (recenzia výstavy *A Marriage of Flame and Flame*). In: *Kontur-art.com* (12. 8. 2026). Dostupné online: https://www.kontur-art.com/sk/ex-igne-ignem-alebo-tech-nognoza-vo-svetle-sucasnych-zlyhani/.

8 Gaston Bachelard: *The Psychoanalysis of Fire.* London: 1964, s. 7.

9 Kurátorský text Edith Lázár je dostupný na webovej stránke Galérie Jána Koniarka: https://www.gjk.sk/storage/app/media-/V%C3%BDstavy/Marriage%20of%20flame%20and%20flame/A3%20kuratorsky%20text%20Marriage%20of%20flame%20SK%20press.pdf.

András Cséfalvay: Prometheus unbound, videoopera
Ak nie je uvedené inak, všetky foto: Andrej Balco

princíp Empedoklovho komplexu, jedného z kľúčových Bachelardových konceptov.[10] Integruje duálne inštinkty seba-presadenia a života a seba-odriekania a smrti. Spája sa s vnímaním smrti ako grandiózneho prechodu do inej, vyššej kozmickej kvality, pričom vyjadruje hlbokú ľudskú túžbu po kvalitatívnej premene existencie a hľadaní transcendentného svetla prostredníctvom konečného, ohnivého návratu k prvotným elementom.[11]

Doc. Mgr. Peter Megyeši, PhD., (*1985) vyštudoval dejiny a teóriu umenia na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave (2011). Doktorandské štúdium ukončil na Katedre dejín a teórie umenia Trnavskej univerzity v Trnave dizertačnou prácou venovanou významovým vrstvám stredovekej ikonografie svätého Krištofa (2014). V rokoch 2014 – 2021 pôsobil ako odborný asistent na Katedre teórie a dejín umenia Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach. V súčasnosti pôsobí na Katedre dejín a teórie umenia Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a ako vedecký pracovník v Centre vied o umení SAV v Bratislave. Venuje sa výskumu umenia stredoveku a raného novoveku, ikonografii, ikonológii, emblematike, ale aj reflexii súčasného umenia a problematike interpretácie. Je prezidentom Slovenskej sekcie AICA.
peter.megy@gmail.com

10 Gaston Bachelard: *The Psychoanalysis of Fire.* London: 1964, s. 13 – 20.

11 O. O. Osetrova: «Prometheus’ complex» and «Empedocles’ complex» as fragments of «Fire poetics» by G. Bachelard. In: Granì, 16, 2017, s. 125–129